

5. Առիւծ. — Այս անասունը հենց նոր քարի շրջանին Եւրոպայի ամենամեծ մասից վերացած էր. չկար նաև հնդեւրոպական նախահայրենիքում. այս պատճառով էլ հնդեւրոպական լեզուների մէջ մի եւ ընդհանուր բառ չկայ առիւծի մասին. Աւետարանում դեռ առիւծ չէ յիշուում: Սանսկրիտը ունի սինհա բառը, որի հետ միանում է ծագմամբ հայերէն ինձ. այս երկուսը միասին ենթադրում են հնիս. սինդհու ձևը, որ աշուշտ փոխառնալ է մի ոչ-հնդեւրոպական հին լեզուից: Եւրոպական լեզուներում շատ տարածուած է մի ուրիշ բառ, որ լատ. լեո, հրգ. լիւո, նրգ. լեովե, լիթ. լիւաս, հայ. լլոր, միուլ. լեո, հկիմր. լեու և յն. լեոն, լիս ձևերն ունի: Սրանց բոլորի մայրն է յունարէնը, որից փոխառնալ է լատինը և սրանից էլ բոլոր միւս եւրոպական ձևերը: Բայց յունարէնն էլ փոխառնալ է Միջերկրական լեզուից, որից ծագել են նաև եբր. լափշ, լափյ, եգիպտ. լափու եւն.:

Բալկաններում դեռ կային առիւծներ, ինչպէս որ Հերոդոտը յիշում է Քսերքսէսի ժամանակ Մակեդոնիայում (Է. 125): Հայերի իրենց ճանապարհի վրայ գտան առիւծը և տուին նրան այս անունը հանե. լով հնդեւրոպական ընդ արմատից որ նը-շանակում է մոռնել, Առիւծը գերազանցապէս մոռնող գազան է:

ԽՈՐՀՈՒՐԳ ԵՒ ԽՈՍԹ

Պօսելու սեղ լույս, արածուելու սեղ ամփոփուիլ գիտնալը երջանիկ յասկութիւն մ'է, գոր փիլ մարդիկ ասկորութիւն ունին ձեռք յեղու: Երեւան ելնելուն պէս, ինգիլիսիկն իտալիս անձնատուրութիւններ կը կարծեն, և զժախսաբար այդ յանձնադրութեան փաստութիւնն է որ զանոնք կ'արգիլէ իրենց ճշմարիտ արժանիքի զգացումին փայ հաստատուած համոզում մը ստանալէ, օգտուելէ այն ամէն քանակէն զորս պիտի լուսային իւրացնել, հարստանալի օգտակար խրատներէն զորս իրենց պիտի տային փորձառութիւնն ու իրենց վերաբերմամբ զոյացած շահագրգռութիւնը:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁԻ ՀԻՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

(Շար. Սիւն 1935, էջ 258 էն)

Այս աշխատանքը սակայն չէր բաւեր Յերոնիմոսի: Արեւելք կատարած իր երկրորդ ճամբորդութեան ժամանակ, զոր ձեռնարկից Դամասոս պապին մահէն յետոյ (384), վերջնականապէս Բեթղհէմի հաստատուելու համար, Որոգինէսի վեց-իջնանները ուսումնասիրելու համար օգտուեցաւ Կեսարիոյ մէջ իր բնակութենէն: 386 էն Վերջ. այս օրինակին համաձայն ուղղութիւններ կատարեց Հին Կտակարանի բազմաթիւ գրեանց, թերեւս ամենուն վերայ, մանաւանդ Սաղմոսարանին վրայ. խնամք տանելով նաև նոյն իսկ զեղ վեց-իջնան բնագրին աստղադիւրերն ու բրգա-ձևերը: Յերոնիմոսն այս նոր Սաղմոսարանը անմիջապէս ընդունուեցաւ ի Կոլուս. և որ անուանակոչուեցաւ Psalterium gallicanum: Ան եղաւ Հռոմէական ժամապըրքին և Վուլկադային Սաղմոսարանը: Հին Կտակարանի այս երկրորդ վերաքննութենէն, Սաղմոսարանէն զուրս, միայն Յոբայ գիրքն է որ կը պահուի: Միւս կողմանէ, մինչ այսպէս կը վերաքննէր Հին Կտակարանը, Յերոնիմոս որոշած էր երբայցիքներն վրայ կատարել նոր թարգմանութիւն մը: Այս թելադրութիւնը իրեն տուած են իր բարեկամներն, օրոնք կը խնդրէին իրմէ պատրաստել լատիներէն բնագիր մը որ լիապէս յարմար ըլլար սկզբնապրին: Այս խնդրանքը կը համաձայնէր երբայական բնագրին համար միշտ աճող իր նախափութեան: Անկէ զատ, նոր թարգմանութիւն մը իրեն կը թուէր թէ յարմար պիտի ըլլար հայթայթելու արդիւնաւոր նոր զէնքեր հրէից հետ այն վիճաբանութիւններուն մէջ որ միշտ տեղի կ'ունենային: Բեթղհէմի իր միայնութեան խցիկին մէջ 390ին սկսաւ Հին Կտակարանի թարգմանութիւնը աւարտելու համար

գային 405 ին, 390 էն սկսեալ իր թարգմանած առաջին գրքերն էին Սամուելի երկու գրքերն և Թադաւորաց երկու գրքերը: Շարունակեց սաղմոսներու թարգմանութիւնը 311 ին, Մարգարէիցը՝ 395 ին, Յուրինը՝ 393 ին, Եղիսա-նեմի՝ 395 ին, Ունացորդաց՝ 396 ին, Առակաց, Ժողովողի եւ Երգ երգոցի՝ 397 ին. Հնգամատենանը՝ 398 ին և 404 ին, Յեսուայ, Դատաւորաց, Հոութի, Եսթիերի՝ 405 ին: Բոլոր այս նախականոն գրքերը ուղղակի թարգմանուեցան երբայցեղէնի վրայէն: Յերոնիմոս թարգմանեց նաև արամական բնագրի մը վրայէն Տովրիթի և Յուդիթի երկրորդականոն երկու գրքերը — Թերեւս առաջինը իր աշխատանքին սկիզբը, երկրորդը թիբեւ միայն ամենէն վերջ — Դանիէլի երկրորդականոն հատուածները յունարէնի վրայէն թարգմանած է անծանօթ թուականի մը մէջ: Ընդհակառակն, Թարգմանած չէ Նոթիի երկրորդականոն մասերը, ոչ ալ իմաստութիւնը, Սիրաքը, Բարուքը և Մակաբայիցիները: Ժամանակագրական կարգը որով կատարած է այս թարգմանութիւնները կը համաձայնի իր բարեկամներուն յաջորդական խնդրանքներուն:

Յերոնիմոս Հին Կտակարանի բազմութիւն գիրքերուն համար ամբողջութեամբ նոր լատիներէն բնագիր մը հայթայթեց: Արդարև ստուգիւ կատարեալ բնագիր մ'է որ պատրաստուած է իր ժամանակի հին եկեղեցւոյ Ս. Դիոց մեծագոյն գիտնականին ձեռքով: Յերոնիմոս խմբագրած է զայն երբայական բնագրին վրայէն, բարձրորէն գիտական ճանչցուած սկզբունքներուն համաձայն: Այսօր ալ ընդունուած է բողոքական մեկնիչներուն կողմէն թէ այս մեկնութիւնը հին բոլոր թարգմանութիւններու լուսագոյնն է:

Միւս կողմանէ, Յերոնիմոս չկրնար չվճարել ինքն ալ իր տուրքը իր ժամանակին, իր միջավայրին և իր կենաց պարագաներուն: Այն անուրանալի արժանիքը զոր կը ներկայացնէ իր գործին ամբողջութիւնը չարգիլելի միևնույն ժամանակ լիապէս նկատի առնել իր թարգմանութեան ընդհատները: Առարկայական քնննութիւն մը թոյլ կուտայ անկողմնակալ կերպով հասաստարկչուը զօրաւոր և տկար կողմերը:

Առաջին առթիւ պէտք է յայտնել թէ Յերոնիմոս իր բոլոր կարելիք ըրած է երբայական բնագիրը հասկնալու համար: Զէր ուզեր, բացարձակօրէն բան մը թարգմանել անոր իմաստը ըմբռնելէ առաջ, Ասոր համար էր որ իր տարիքին հակառակ, երբայցեղէնի ուսումը սորվեցաւ և ուզեց, մեծ գումարներու գնով, ապահովել, հրէայ գիտնականներու օգնութեամբ հատուածներ և մանաւանդ ղգուարագիւտ գրքեր, օրինակի համար Յորը: Միևնույն նպատակաւ կանոնաւոր կերպով նկատի առաւ Եօթնասնից, Ակիւզոսի, Սիմաքոսի և Թէոտոքիոնի յունարէն թարգմանութիւնները: Նոյն հակառակ այս բոլոր ջանքերուն, շատ բառեր և նախադասութիւններ իրմէ խուսափած են, պէտք է գիտնալ թէ այսօր ալ, երբայական Աստուածաշունչը կը պարունակէ բազմաթիւ մթութիւններ զոր չկրնար փարատել արդի այն քննադատութիւնը եւ մեկնաբանութիւնը, թէ Յերոնիմոս իր աչաց տակ ունէր ոչ-ձայնաւորեալ բնագիր մը, և թէ իր օրով, ինչպէս նաև Եօթնասնիցի ժամանակ, թարգմանիչը իր տրամադրութեան տակ չունէր երբայցեղէնը կարգաւոր և հասկնալու համար ո'չ քերականութիւն եւ ո'չ բառարան, բայց միմիայն բերանացի ուսուցումը:

Միևնույն ժամանակ Յերոնիմոս կը ջանար հասկնալու երբայական սկզբնագրին իմաստը, ոչ նուազ գիտակցօրէն կ'աշխատէր կարելի եղածին չափ զայն լատիներէն բացատրել: Այս տեսակէտով երեք նպատակ կը հետապնդէր, ճշգրտութիւն, յստակութիւն և զեղեցկութիւն: Իր մեծ մտազբաղումն էր նախ և առաջ հայթայթել բնագիր մը՝ բացարձակապէս համաձայն նախնական բնագրին: Շատ անգամ կ'ոչում կ'ընէր հրէից կործիքին հաստատելու երբայցեղէնի և իր բնագրին միջև եղած յարմարութիւնը:

Ուզողով այսպէս թարգմանել բացարձակ ճշգրտութեամբ մը, ինքզինք գերի չէ նկատեր սակայն երբայական տառին: Ընդհակառակն, նկատի կ'առնէր լատին լեզուին ոգին. «պէտք չէ որ մենք, կ'ըսէր, առողով մտազբաղուինք իմաստը կորսնցնելու չափ՝ կապուելով սիւղորային, օրովհետեւ, ինչպէս այլուր զայն կը յայտնէր, սլաւ

Թարգմանչի մը սկզբունքը պէտք է ըլլայ րացատրել ուրիշ լեզուի մը մասնայատկութիւնները այնպէս մը որ իրենին պատշաճեցած ըլլայ: Այս կանոնին համաձայն, աւելի իմաստը կուտար քան թէ երբայեցեղէնի բառերը. և հոգը ունէր երբայական Աստուածաշունչի զաղափարներուն տալ ձև մը ոչ միայն յստակ այլ նաև գեղարդիտական: Այս նպատակով երբայական նախադասութեանց համակարգութիւնը կանոնաւորապէս կը փոխանակէ գեղեցիկ պարբերութիւններով, իր բացատրութիւնները կը զանազանին հոն իսկ որ երբայեցեղէնը կը պահէր միեւնոյն բառերը, ան կը համաօտէր նախադասութիւնները, զանց կ'ընէր կրկնութիւնները, մինչ միւս կողմէն, կարեւոր նկատուած յաւելումներէն չէր զրկուեր:

Առոնք են այն սկզբունքները որոնց համաձայն, Յերոնիմոս աշխատած է իրականացնել ճիշդ, յստակ և գեղեցիկ Թարգմանութիւն մը: Եթէ հաստատապէս անոնց հետեւած ըլլա՞ր՝ պիտի ունենար կատարելապէս կատարեալ ընագիր մը: Դժբաղդաբար յաճախ անոնց անհատորիկ գտնուած է: Դիտաւոր պատճառը ան է որ շատ յարգ կ'ընծայէր այն աւանդական ձևերուն զորս Հին Կտակարանի զաղափարները ընդունած էին հին Թարգմանութեանց մէջ: Այսպէս էր որ աւելի ուսմական լատիններէնը կը գործածէր քան թէ դասական լատիններէնը: Իր ընագրին մէջ կը պահէ ընթացիկ ընագրին րացատրութիւնները և նախադասութիւնները. թէպէտև սխալ ճանցած էր զանոնք: Այդ պատճառաւ շատ երբայարանութիւններ և քանի մը հելլենաբանութիւններ սպրդած են:

Երբեմն ալ, ճշգրիտեան այս սկզբունքով՝ առանց ստիպուած ըլլալու, կը Թարգմանէ խիստ տառացի եղանակաւ մը, այնպէս որ շատ հատուածներ անհասկնալի կը դառնան: Երբեմն ալ, ընդհակառակն, յստակութեան և գեղեցիկութեան պէտք չտեսնուած ժամանակ, խիստ ազատ եղանակաւ մը կը Թարգմանէ:

Վերջապէս երբեմն ալ ընագիրը կը փոխէ իր հրէայ վարպետներուն խիստ դիւրութեամբ ընդունուած ուրբիական աւանդութեանց ազդեցութեան տակ, կամ հոն կը ներմուծէ իր աստուածաբանա-

կան յատուկ զաղափարները: Այս վերջին ուղղութիւնը կը հաստատուի մանաւանդ մեսիայութեան նիւթին մէջ որ ան պատասխանատու է շեշտած ըլլալուն, և թէ ոչ հնարած, քանի մը հատուածներու միտական իմաստը:

Անկատարելութեան այս զանազան աղբիւրներուն պէտք է օւնեցնել այն անապարանքը որով իր բազմադիմի զբաղումներովը հանդերձ Յերոնիմոս կատարած է իր Թարգմանութիւնը, գոնէ քանի մը զիրքերուն: Այսպէս է որ Թարգմանած է Տովբիթը մէկ օրուան մէջ և Յուդիթը մէկ գիշերներուն մէջ: Երբ հրէայ մը բարձր ձայնով իրեն կը Թարգմանէր այս երկու գիրքերուն ընագիրը երբայեցեղէնի, ան անմիջապէս լատիններէն զայն կը զրուցարէր: Անոր համար այս զրքերուն Թարգմանութիւնը իր գործին ամենէն ազատն է:

Նոյնպէս ան երեք օրուան մէջ Թարգմանած է Առակները, Ժողովողը և Երգ երգոցը, ինչ որ արգելք մը չէ եղած այս երեք գրուածները յարաբերաբար կատարեալ գործ մը ընկելու:

Յերոնիմոս յետոյ իր շատ մը թերիւնները սրբագրած է իր մեկնութիւններուն մէջ:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱԶԱԽՈՒՆԻ

ՅԱՐՁՈՒՐԻ ԵՒ ԵՍՏԻ

Երբ մարդս, իր բովանդակ կասարեկութեան հասած վիճակովը, կենդանիներուն նայինքն է, վերջինքն է անոնց՝ երբ կ'ապրի առանց արդարութեան: Չկայ, արդարեւ, աւելի ճիշտ արդարութեան: Չկայ, արդարեւ, անոնց ճիշտ արդարութեան: Քայքայեալ թուրքերէն ընդունած է իմաստութեան և առաքինութեան գեղեցիկ, զորս պարտի գործածեց աւելի իր յոյսի կիբեռուն դիմ: Առանց առաքինութեան, անեկն զորքնայ ու վայրագ եակն է ինքը, ու քաղցի և արտիմանի անսանձութեան թերութեան հետ ուրիշ բան մը չունի: